

Grzegorz Iniewicz

STRES MNIEJSZOŚCIOWY U OSÓB BISEKSUALNYCH I HOMOSEKSUALNYCH. W POSZUKIWANIU CZYNNIKÓW RYZYKA I CZYNNIKÓW CHRONIĄCYCH

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, stron 261.

Książka jest nowatorskim w polskiej rzeczywistości studium, w którym Autor podejmuje się opisu złożonych i skomplikowanych mechanizmów specyficznego stresu, którego doświadczają członkowie grup mniejszościowych, wyodrębnionych na podstawie ich nieheteroseksualnej orientacji i tożsamości. Problematyka tych osób nieheteroseksualnych od kilkunastu lat pojawia się w polskiej przestrzeni publicznej. Poruszane są tu różnorodne kwestie — począwszy od samej istoty orientacji czy tożsamości seksualnej, ujmowane nierzadko w perspektywie rozważań o normie czy patologii, poprzez kontekst psychologicznego funkcjonowania osób biseksualnych i homoseksualnych, aż po kwestie ich związków partnerskich czy rodzicielstwa. W większości przypadków dyskusje te mają przede wszystkim charakter prezentowania poglądów ideologicznych, nie opartych na rzetelnych badaniach empirycznych. Polskie społeczeństwo nie jest w tej kwestii zbyt tolerancyjne, przejawia silne tendencje, aby orientację nieheteroseksualną patologizować i stygmatyzować, a także piętnować osoby o odmiennej orientacji i wykluczać je społecznie. Trudno też nie dostrzec, iż problematyka osób biseksualnych i homoseksualnych w polskich badaniach jest traktowana marginalnie, a nieliczne prace dotyczące funkcjonowania takich osób są zazwyczaj pisane z perspektywy socjologicznej. W literaturze światowej nie brakuje natomiast badań i teoretycznych koncepcji odnoszących się do psychologicznych mechanizmów wyjaśniających funkcjonowanie osób należących do mniejszości ze względu na orientację seksualną. Jedną z takich koncepcji jest konstrukcja stresu mniejszościowego autorstwa Ilana Meyera, który stworzył model będący podstawą zaplanowanych i przeprowadzonych przez Autora badań. Problem badawczy, którego realizację podjął się Grzegorz Iniewicz, zasługuje więc na akceptację i pozytywną ocenę i trudno nie podkreślić, iż w polskich warunkach Jego badania są z jednej strony unikalne i pionierskie, z drugiej — bardzo ważne społecznie.

Książka jest efektem realizowanego w ramach postępowania habilitacyjnego tematu badawczego i jak każda tego typu praca składa się zasadniczo z dwóch części. Pierwsza dotyczy teoretycznego zaplecza czy odniesienia, w tym przypadku koncepcji i badań związanych ze stresem mniejszościowym u osób biseksualnych i homoseksualnych, druga jest prezentacją własnych badań. Rozważając kwestie dotyczące podstaw teoretycznych własnych badań Grzegorz Iniewicz wyróżnił w tej części rozprawy aż piętnaście rozdziałów. Dają one bardzo szeroki, a zarazem wnikliwy,

złożony i uporządkowany obraz stresu mniejszościowego u osób nieheteroseksualnych, szczególnie cenny dla polskiego czytelnika. Brak bowiem tak dobrze naukowo podbudowanych, kompleksowych opracowań tego tematu.

Omawiana część pracy rozpoczyna się od zaprezentowania konstruktów stresu mniejszościowego w kontekście ogólniejszej koncepcji stresu społecznego. Osobny rozdział poświęcony został dokładnemu omówieniu koncepcji tego stresu przyjętej za I. Meyerem. Szczegółowo omówione zostały podstawowe jego cechy, takie jak unikatowość, chroniczność czy społeczne uwarunkowania. W kolejnych rozdziałach przedstawiono ogólną charakterystykę dotychczas prowadzonych badań nad stresem mniejszościowym, głównie w ujęciu Ilana Meyera. Model ten mimo pojawiającej się krytyki dotyczącej przede wszystkim braku grupy porównawczej przy badaniu zdrowia psychicznego gejów i lesbijek stale jest weryfikowany i modyfikowany, głównie na podstawie wyników prowadzonych badań. Powyższa kwestia, wciąż doskonałego i rozwijanego modelu, wydaje się o tyle istotna, że coraz precyzyjniej opisuje i analizuje on zjawiska homofobii, bifobii czy też heteroseksizmu, którym poświęcony jest kolejny rozdział książki. Zjawisko homofobii jest też o tyle istotne, że u osób biseksualnych i homoseksualnych prowadzić może do powstania zinternalizowanej homofobii/bifobii, czyli uwewnętrznienia negatywnych postaw wobec własnej orientacji. Jeden z elementów modelu Meyera dotyczy też doświadczanej przez osoby biseksualne i homoseksualne przemocy. Badania dotyczące jej rozpowszechnienia wyraźnie pokazują, iż osoby nieheteroseksualne są znacznie bardziej na nią narażone. Takie wyniki uzyskują badacze prowadzący badania w różnych krajach, także i w Polsce. Na ich podstawie możemy przyjąć, że prawie połowa osób nieheteroseksualnych z powodu swojej orientacji doświadcza przemocy psychicznej, a kilkanaście procent z nich przemocy fizycznej. Powyższej problematyce poświęcono dwa kolejne rozdziały monografii — w pierwszym analizowano polityczno-społeczno-kulturowy kontekst przemocy wobec osób biseksualnych i homoseksualnych, w drugim jej rozpowszechnienie i konsekwencje zdrowotne. Jedną z nich jest oczekiwanie odrzucenia, któremu Autor poświęcił następny rozdział monografii. Inną kwestią, również w istotny sposób przyczyniającą się do doświadczania stresu, jest ukrywanie swojej orientacji. Mamy tu do czynienia jednak z pewnym paradoksem — z jednej strony jest ono traktowane jako mechanizm obronny chroniący przed stygmatyzacją czy przemocą, a z drugiej, ono samo może przyczyniać się do przeżywania większego stresu.

Kolejny rozdział poświęcony jest relacjom społecznym osób biseksualnych i homoseksualnych. Podjęto w nim problematykę zarówno specyfiki relacji osób biseksualnych i homoseksualnych z otoczeniem, jak też w rodzinach pochodzenia czy też w intymnych związkach. Relacje te zaprezentowano, odwołując się do teorii przywiązania.

Przedostatni rozdział tej części rozprawy poświęcony jest badaniom nad zdrowiem psychicznym osób biseksualnych i homoseksualnych. Na podstawie tych badań możemy przypuszczać, że osoby nieheteroseksualne wprawdzie mają wyższe wskaźniki zapadalności na zaburzenia emocjonalne, nie są one jednak aż tak wysokie, jak pokazywały starsze badania. Tę część pracy kończy rozdział poświęcony

prężności, traktowanej jako czynnik czy osobowościowy zasób chroniący przed stresem mniejszościowym, a także mechanizm odpowiedzialny za możliwość bardziej elastycznego przystosowania się do nowych sytuacji.

Dobór zagadnień w tej części pracy jest właściwy, przemyślany i uzasadniony merytorycznie. Stanowi przy tym spójną, konsekwentną i jasną konstrukcję. Teoretyczna część monografii stanowi solidną podstawę do sformułowania nowatorskiego problemu pracy i opracowania projektu badań.

Oceniając projekt badań trzeba podkreślić, iż przyjęty przez Autora model badawczy jest konstruktem w wysokim stopniu spójnym i jasnym, dobrze uzasadnionym naukowo, wystarczającym, by można go zastosować w zaplanowanych badaniach. Jego oryginalność dotyczy dwóch kwestii. Po pierwsze, są to pierwsze tego typu badania w Polsce, co wydaje się o tyle istotne, iż stres mniejszościowy wkomponowany jest w znaczącym stopniu w kontekst społeczno-kulturowy, jest więc interesujące, jak jest on doświadczany przez osoby biseksualne i homoseksualne w naszym kraju. Po drugie, są to pierwsze badania, w których zostały wzięte pod uwagę wszystkie elementy modelu Meyera, a więc uwzględniono nie tylko poziom zinternalizowanej homofobii, oczekiwanie odrzucenia, ukrywanie się, zadowolenie z ujawnienia czy też behawioralne wskaźniki stresu, lecz także mechanizmy radzenia sobie ze stresem czy też wsparcie społeczne, ujmowane oryginalnie poprzez mechanizmy i wskaźniki przywiązania.

Prowadzone badania miały pokazać, czy i w jaki sposób poszczególne elementy stresu mniejszościowego wyróżnione w modelu Meyera wpływają na lęk i depresję. Te ostatnie zostały wybrane jako symptomy zaburzeń związanych ze stresem i wydarzeniami traumatycznymi.

W badaniach nad stresem mniejszościowym przyjmuje się zazwyczaj dwie alternatywne strategie. Pierwsza polega na badaniu wewnątrzgrupowych procesów i ich wpływu na zdrowie, a druga, na porównaniach między osobami należącymi do mniejszości i nienależącymi do niej, pod kątem rozpowszechnienia różnorodnych problemów psychicznych. Recenzowane badania są próbą pogodzenia tych dwóch strategii. Podstawowym ich celem było opisanie wewnątrzgrupowych procesów wśród osób biseksualnych i homoseksualnych, związanych z doświadczaniem stresu mniejszościowego. Tam, gdzie było to możliwe i przydatne, dokonano również porównań z grupą kontrolną, którą stanowiły osoby heteroseksualne.

Autor książki sformułował siedem szczegółowych pytań badawczych; z uwagi na w przeważającej mierze eksploracyjny charakter badań pytania sformułowane zostały w sposób dość ogólny. Taka metodologiczna procedura badań ma tę wyższość nad praktyką formułowania konkretnych hipotez, że pozwala na pewną interpretacyjną elastyczność odnoszącą się do oceny uzyskanych wyników w kontekście ich prawdziwości i zakresu.

Oceniając metodologiczne podstawy i zasady zaplanowania i realizacji tematu badawczego, sposoby i metody podejmowania poszczególnych problemów i kroków badawczych, czy też procedury analizy wyników, należy podkreślić rzadko spotykaną rzetelność, konsekwencję czy też wysoki poziom i jakość prowadzonej analizy. Pod

względem standardów badawczych rozprawa została zaplanowana i przeprowadzona lepiej niż poprawnie, chwilami perfekcyjnie.

Pewnym problemem były zasady doboru do grupy badawczej oraz sposób ich przeprowadzenia. Autor monografii słusznie przyjął, iż decydujące będzie tu to, jak badani sami siebie spostrzegają i przeżywają w zakresie swojej identyfikacji i tożsamości seksualnej. Natomiast rekrutacja do badania odbywała się przy użyciu różnych sposobów docierania do badanych respondentów. Były to: metoda kuli śnieżnej, strona internetowa kierowana do osób należących do mniejszości seksualnych, organizacje non-profit i ulotki zawierające informację o badaniu zostawiane w pubach, w których spotykają się osoby biseksualne i homoseksualne. Badani kontaktowali się bezpośrednio z badaczami lub przez Internet. Sposób doboru do grupy badawczej nie był więc losowy i można wyrażać wątpliwości co do jej reprezentatywności. Z drugiej strony opisane wyżej procedury gwarantowały ważną dla tego typu badań anonimowość, przeciwdziałając świadomym i nieświadomym procesom i mechanizmom mogącym fałszować wiarygodność uzyskanych wyników.

Ostatecznie badania zostały oparte o wyniki kwestionariuszy, uzyskanych w sumie od 268 badanych (128 kobiet i 140 mężczyzn). W tym 206 osób określiło siebie jako osoby homoseksualne, a 62 biseksualne. Grupa kontrolna składała się ze 196 osób (110 kobiet i 86 mężczyzn), określających siebie jako heteroseksualne.

Pozytywnie ocenić należy zastosowane przez Autora metody, narzędzia badawcze, a także wyodrębnienie odpowiednich wskaźników stanowiących operacjonalizację zmiennych teoretycznych. Metody badawcze zostały dobrane trafnie do przedmiotu badań, bardzo starannie i rzetelnie opisane też zostały pod względem merytorycznym i psychometrycznym. Do pomiaru stresu mniejszościowego, a więc fundamentalnego elementu badawczego, wykorzystano Skalę SMS (The Sexual Minority Stress Scale), opartą na koncepcji Meyera, specjalnie przez Autora pracy przystosowaną i adaptowaną, zgodnie z wszelkimi wymaganiami w tej kwestii. W sumie użyto 9 narzędzi, którymi zmierzono wartości 26 zmiennych.

Rezultaty badań własnych Autor przedstawił w kilku kolejnych rozdziałach rozprawy. Pragnę podkreślić dużą staranność i konsekwencję w ich opracowaniu, prezentacji i omówieniu. Zgodnie z planem badawczym Autor wyraźnie wyróżnił cztery podstawowe wątki analizy. Dotyczyły one kolejno: (1) związków zmiennych składających się na stres mniejszościowy z lękiem i depresją, (2) spostrzeganego przywiązania do rodziców oraz ich roli jako moderatorów pomiędzy stresem mniejszościowym a symptomami problemów emocjonalnych, (3) przynależności do społeczności mniejszościowej i utożsamiania się z nią jako moderatorów pomiędzy stresem mniejszościowym a lękiem i depresją, (4) funkcji stylów radzenia sobie ze stresem i sytuacjami konfliktowymi oraz czynników chroniących (prężności) przed konsekwencjami stresu mniejszościowego. Najbardziej ogólnym wynikiem przeprowadzonych analiz jest stwierdzenie, iż nie ma jednego generalnego i uniwersalnego modelu opisywanych zależności, lecz co najmniej kilka różnych. To, jak przedstawiają się relacje pomiędzy występowaniem stresu mniejszościowego (przyczyną) a będącymi jego efektem (skutkiem) lękiem i depresją, modyfikowane

jest przez większą ilość czynników związanych zarówno z charakterem identyfikacji seksualnej, płcią, jak i wieloma innymi wewnętrznymi i zewnętrznymi zmiennymi.

Znakomitym dopełnieniem całości rozważań teoretycznych i analiz empirycznych jest interpretacja i dyskusja uzyskanych przez Autora rezultatów badań własnych. Omawiana część pracy stanowi próbkę jego wnikliwości psychopatologicznej, kompetencji naukowych, umiejętności analitycznych, jego wiedzy, swobody w ocenianiu i rozumieniu problemów związanych z realizowanym tematem badawczym, a także niewątpliwej erudycji. Lektura rozdziału dostarcza czytelnikowi niemało satysfakcji. Jest on bowiem wyważony, dobrze osadzony w literaturze przedmiotu, potwierdzający także dużą złożoność badanego zjawiska, rekomenduje też dalsze kierunki badań, analizując przydatność uzyskanych wyników w codziennej praktyce klinicznej. Badania dostarczyły tak licznych wyników, iż możliwe i celowe wydaje się planowanie kolejnych, w których będzie można skoncentrować się na pogłębieniu i bardziej szczegółowym opisie mechanizmów i zależności, zachodzących pomiędzy ujętymi w projekcie grupami zmiennych i czynników.

Podsumowując powyższe rozważania trzeba podkreślić, iż monografia Grzegorza Iniewicza stanowi rzetelne i nowatorskie studium problemu badawczego. Dzięki naukowej aktywności Autora możliwe jest szersze uwzględnienie w praktyce psychologicznej społecznego tła i mechanizmów opisywanych przez psychologię i psychopatologię jako radzenie sobie ze specyficznym, mniejszościowym stresem doświadczanym przez osoby homoseksualne i biseksualne. Praca Grzegorza Iniewicza nad wspomnianym stresem mniejszościowym jest istotnym wkładem nauki w rozwój konceptualizacji i operacjonalizacji wielu pojęć, konstruktów teoretycznych, mechanizmów, a także metod badawczych i terapeutycznych niezbędnych w procesie rozwiązywania tych problemów psychologicznych, które doświadczają osoby biseksualne i homoseksualne. Wykazuje również, iż opisane w książce skomplikowane i złożone mechanizmy i zależności mają bardzo istotną wagę aplikacyjną, pozwalają bowiem na bardziej indywidualne podejście do planowanych wobec konkretnej nieheteroseksualnej osoby oddziaływań interwencyjnych, zarówno tych, które składają się na wsparcie społeczne, jak i stricte psychoterapeutycznych. Wiedzę na ten temat trudno przecenić, posiada ona zarówno ważne implikacje praktyczne, jak i potencjalnie dużą wartość wyjaśniającą genezę psychologicznych mechanizmów stresu mniejszościowego. Trudno też nie dostrzec, iż monografia nie tylko w istotny sposób przybliżyła wiedzę o psychicznym funkcjonowaniu osób nieheteroseksualnych, lecz przewycięża także wiele społecznych stereotypów i uprzedzeń w tej sferze, zapobiega patologizowaniu zjawiska odmienności orientacji seksualnej, przeciwdziała stygmatyzacji, napiętnowaniu i wykluczeniu społecznemu osób bi- i homoseksualnych.

Józef Krzysztof Gierowski